

Буздуган О. А., Єгорова Г. М. Педагогічні умови виховання пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку у процесі ознайомлення з оточуючою дійсністю. Дошкільна освіта у вимірі сучасності : педагогічний альманах. – Одеса : ФОП Бондаренко М. О., 2019. – С. 11-16.

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВИХОВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У ПРОЦЕСІ ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ОТОЧУЮЧОЮ ДІЙСНІСТЮ

К. пед.. н., доцент О. А. Буздуган,
магістрантка Г. М. Єгорова

Розвиток сучасного «інформаційного» суспільства встановлює нові вимоги до засвоєння нової інформації дитиною, починаючи з дошкільного віку. Новий Державний стандарт дошкільної освіти України, ставить на порядок денний розв'язання головного завдання – розвиток цілісної, гармонійно розвиненої, життєво компетентної особистості, що передбачає формування в дошкільнят активного пізнавального ставлення до навколишньої дійсності, уміння орієнтуватися серед предметів і явищ, здатності довільно регулювати власну пізнавальну діяльність. Це вимагає пошуку найбільш ефективних засобів, форм та методів виховання пізнавальної активності дошкільників.

Розвиток пізнавальної активності дошкільників є неодмінною передумовою формування розумових якостей особистості, її самостійності, ініціативності. На сьогодні для педагогів закладів дошкільної освіти дуже важливим питанням є вибір ефективних засобів впливу на дитину. Тому, на сучасному етапі розвитку системи дошкільної освіти найбільшої гостроти набула потреба пошуку нових форм виховання й освіти, яка сприяє вихованню пізнавальної активності дітей, їхньому всебічному розвитку.

У сучасній психолого-педагогічній науці широкого висвітлення здобула проблема виховання пізнавальної активності дітей старшого

дошкільного віку багатьма вченими (О. Брежнєва, Л. Буркова, Д. Годовікова, О. Кононко, С. Ладивір, М. Лісіна, Л. Лохвицька, Г. Люблінська, Б. Мухацька, К. Щербакова). Аналіз філософської (Аристотель, Ф. Бекон, Г. Гегель, І. Кант) та психолого-педагогічної (Дж. Брунер, П. Гальперін, Д. Годовікова, С. Ладивір, М. Матюшкін, Г. Щукіна) літератури свідчить, що розвиток пізнавальної активності є важливою стороною діяльності людини, здійснюваною протягом усього її життя.

Феномен пізнавальної активності як один із найважливіших чинників навчання постійно привертає увагу педагогів, адже особистість формується лише в процесі активної взаємодії з навколишнім світом. Під пізнавальною активністю слід розуміти самостійну, ініціативну діяльність дитини, спрямовану на пізнання навколишньої дійсності (як прояв допитливості) й зумовлену необхідністю розв'язати завдання, що постають перед нею у конкретних життєвих ситуаціях [10, с. 88].

Зокрема, у Базовому компоненті дошкільної освіти (сфера «Я-сам», змістова лінія «Психічне Я») йдеться про те, що дитина повинна «мати уявлення про пізнавальну активність у власному розвитку, цікавитися особливостями свого сприймання, пам'яті, уяви, мислення; володіти початковими формами дослідництва, експериментування, елементарно вивчати навколишній світ» [1].

Т. Ткачук розглядає пізнавальну активність як самостійну, ініціативну діяльність дитини, спрямовану на пізнання навколишньої дійсності (як прояв допитливості) й зумовлену необхідністю розв'язання пізнавальних завдань, що постають перед нею у конкретних ситуаціях [9, с. 15].

На думку Б. Мухацької, пізнавальна активність – це така, в якій дитина виступає як суб'єкт, який створює свій досвід до певної міри самостійно, але водночас вона є реципієнтом зовнішніх впливів, і зауважує, що стимулюючи дії дорослих, можна модифікувати поведінку дитини, що стає передумовою для формування у неї нових знань та вмінь [7, с. 12].

Так, на думку Г. Щукіної, пізнавальна активність, це особистісне утворення, яке виражає індивідуальний відгук на процес пізнання, живу участь, розумово-емоційну чуйність учня в пізнавальному процесі [12, с. 300]. Г. Щукіна зазначає, що прояви пізнавальної активності та пізнавальної самостійності дуже різноманітні. Вони виражаються: у характері вмій, знань, способів діяльності, змістовності запитань, звернених до вихователя, мобільності їх застосування; у цілеспрямованості пізнавальних дій, їх доцільності, яка мотивується; у бажанні поширити, поглибити пізнавальну діяльність завдяки джерелам соціальної комунікації, через широке коло читання, радіо, телебачення. За визначенням Г. Щукіної, самостійність і активність виражаються в психологічному настрої діяльності старших дошкільників: особистій ініціативі, зосередженості, інтересі до діяльності, мислительних процесах, увазі [12].

Пізнавальна активність є природним проявом інтересу дитини до навколишнього світу й характеризується чіткими параметрами. Про інтереси дитини та інтенсивність її прагнення ознайомитися з певним предметом чи явищем свідчать: увага, особлива зацікавленість, емоційне ставлення – подив, стурбованість, сміх тощо.

Пізнавальна активність невід’ємно пов’язана із пізнавальною діяльністю. Адже сам термін «активність» включає себе елементи діяльності. С. Ладивір розглядає пізнавальну активність як якісну ознаку діяльності дитини дошкільного віку, властивість самої особистості, стан її готовності до пізнавальної діяльності [5, с. 54].

Психологи та педагоги, розглядаючи механізми функціонування пізнавальної діяльності, зазначають, що вона частіше за все має дві форми – мислення та сприйняття. Ці форми є основними складовими пізнання, які різняться об’єктами (що пізнається), внутрішніми механізмами (як здійснюється пізнання), засобами (через що). За допомогою сприйняття частіше пізнаються зовнішні властивості предметів (форма, величина, колір). Їх відображенням у мозку є образи, що формуються під впливом

безпосередньо чуттєвого пізнання предметів та їх властивостей. Мислення є засобом пізнання прихованих суттєвих властивостей предметів, внутрішніх зв'язків між ними: часових, кількісних, просторових, причинно-наслідкових.

Так, К. Щербакова виділяє такі форми прояву пізнавальної активності: самостійно формулювати пізнавальну задачу й уміння бачити; обирати засоби вирішення задачі з використанням ефективних і надійних прийомів і вміння складати план; зрозуміти необхідність його перевірки та вміння досягати результату [11, с. 44].

В. Лозова визначає форми прояву пізнавальної активності старших дошкільників: відповідальність, допитливість (при потенційній пізнавальній активності), сумлінність, інтенсивність (при виконавській пізнавальній активності), енергійність, уміння обирати засоби діяльності та здійснювати просте перенесення (при реконструктивній пізнавальній активності), інтерес, ініціатива, оригінальність, самостійність, оптимальність (при творчій пізнавальній активності) [6].

Пізнавальна активність не є вродженою. Вона формується протягом усього свідомого життя людини. Пізнавальна активність дитини з віком змінюється, стає більш цілеспрямованою, проте має чіткі прояви. Так, С. Ладивір основними показниками пізнавальної активності вважає наступні: увага та особливий інтерес до предмета; емоційне ставлення до предмета (подив, нерозуміння, заклопотаність, тобто розмаїття емоцій, викликаних предметом); дії, спрямовані на детальніше розпізнавання предмета, усвідомлення його функціонального призначення; загальна кількість таких дій як показник інтенсивності обстеження та якісна характеристика дій, їх різноманітність, заміна одних дій іншими, паузи, пов'язані з роздумами про предмет; постійний інтерес до предмета, навіть за його відсутності [4, с. 4].

Т. Садова та А. Рудакова визначають основні напрями формування пізнавальної активності дошкільників: залучення дітей до різних форм дослідницької, пошукової діяльності; збагачення змісту специфічно

дитячих форм діяльності (ігрової, зображувальної, рухової, практичної, діяльності спілкування); цілеспрямований розвиток сприймання як початкового етапу образного пізнання дійсності через включення різних аналізаторів для дослідження властивостей предмета; поєднання пізнавальної діяльності на заняттях (в організованих формах діяльності), різноманітних нерегламентованих видів дитячої діяльності та самостійної пізнавальної діяльності; забезпечення особистісної активності дошкільників у навчально-пізнавальному процесі; індивідуалізація взаємодії педагога з дітьми відповідно до рівнів пізнавальної активності; створення розвивального середовища, яке сприяє формуванню у дошкільників допитливості, пізнавального інтересу, ініціативи, творчого мислення, самостійності пізнання тощо [8, с. 51].

Ураховуючи означені теоретичні положення, визначаємо педагогічні умов для виховання пізнавальної активності старших дошкільників:

- Розширення інформаційного поля: допитливість старших дошкільників вже стосується подій, які відбуваються у соціальній сфері (стосунки між дітьми, дорослими, родичами), звичаїв українського народу, моральних категорій (добро, справедливість тощо), інтересу щодо подій, які відбуваються в країні, просторових і часових зв'язків [3];

- Забезпечення емоційно-образного спілкування дітей з оточуючою дійсністю та з дорослими: для того, щоб дитина старшого дошкільного віку діяла в певному напрямку, могла звернути увагу на той чи інший предмет, необхідно цей предмет зробити емоційно привабливим, таким, який би пробуджував позитивні почуття. Розвинене образне мислення робить будь-яку діяльність більш успішною і повноцінною. Образна пам'ять має більші переваги як в полегшенні засвоєння, так і в обсязі і якості, і збереженні засвоєних знань. Образне мислення відіграє провідну роль в інтуїції і творчому інсайті. Таким чином сухий програмний матеріал краще і ефективніше буде засвоюватися дітьми, якщо його зміст буде втіленим в образній формі [2, с. 160];

- Створення оптимальних умов для самостійної практичної діяльності кожного вихованця, урахуваючи індивідуальні особливості: під якістю освіти розуміють не набуття дитиною певної суми знань, а її вміння здобувати їх самостійно. При проведенні роботи з дошкільниками необхідно ставити перед дітьми проблему, яку вони можуть самі вирішити, використовуючи свій досвід, спостерігаючи за тими чи іншими явищами і подіями. Необхідно дітям так ставити запитання, щоб малюки мали змогу висловити свою точку зору, а не просто відтворити раніше почуте. Це запитання типу: Що? Де? Коли? Чому? Навіщо? Як? Суть цього прийому – необхідність вести діалог з дошкільниками, ставити дитину в центр взаємодії на заняттях. Це стимулює прояв особистісної активності дитини, викликає радість і задоволення від того, що з нею рахуються, що її думка є важливою. Така позиція підсилює розвиток близьких, значимих відносин з іншими людьми, в тому числі і особистісних відносин між педагогом і дитиною. Тому дуже важливим є ведення діалогу з дошкільниками не з авторитарної позиції, а з позиції рівноправного партнера, який запрошує до співпраці [2, с. 157].

Отже, проблема виховання пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку є актуальною у сучасному суспільстві, яке потребує активної, ініціативної, всебічно розвиненої, творчої, особистості. Таким чином, пізнавальна активність упродовж усього життя є одним зі стрижневих моментів пізнавальної діяльності та головним чинником розвитку і самовдосконалення особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базовий компонент дошкільної освіти України / авт. кол-в: А. М. Богуш, Г. В. Беленька та ін. – К. : Видавництво, 2012. – 26 с.
2. Карабаєва І. І. Формування пізнавальної спрямованості дошкільників на оточуючу дійсність / І. І. Карабаєва // Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – 2011. – Том IV (7). – С. 155–165.

3. Короткова Н. А. Организация познавательной-исследовательской деятельности детей старшего дошкольного возраста / Н. А. Короткова // Ребенок в детском саду. –2002. –№ 1. –С. 42–47

4. Ладивір С. Пізнавальна активність старших дошкільнят: індивідуальні особливості. Дошкільнє виховання. 2006. № 11. С. 3-6.

5. Ладивір С. О., Стадник Г. А. Развитие познавательной активности детей у процессе ихнего спілкування з батьками // Психологія. –К.: Рад. школа, 1990. –Вип.34. – С.53–59

6. Лозова В.І. Цілісний підхід до формування пізнавальної активності школярів / Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. – 2-е вид., доп. – Харків: «ОВС», 2000. – 164с.

7. Мухацька Б. Стимулювання пізнавальної активності дітей у дитячому садку: автореф. дис. ... д-ра пед. наук / Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. К., 2001. 41 с.,

8. Садова Т. А., Рудакова А. О. Формування пізнавальної активності дошкільників як психолого-педагогічна проблема. «Young Scientist». № 10.1 (50.1). October, 2017. С. 49–51

9. Ткачук Т. А. Развитие познавательной активности детей дошкольного віку у спілкуванні з вихователем: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. К., 2004. 23 с.

10. Шумей Л.Т. Маленькі дослідники. Організація пошуково-дослідницької діяльності дітей / Л.Т Шумей, Т.В. Сергеева, // Палітра педагога, 2008. – № 5. – С. 15-18.

11. Щербакова Е. О некоторых особенностях познавательной активности в процессе обучения математике // Дошкольное воспитание. – 1983. – № 9. – С. 42-45.

12. Щукина Г. И. Педагогические проблемы формирования познавательных интересов учащихся. / Щукина Г.И. - М.: Педагогика, 1988. – 350 с.